

Vieta ir bevietišumas Lietuvos švietimo geopolitikoje

Zigmas Kairaitis

Švietimas visada susijęs su ateities vizijomis, vis idualesnio pasaulio siekais ir vaizdiniais. Čia ir slypi vienas iš švietimo pavojų, kad jis nuolat balansuoja tarp utopijos ir distopijos projektų.

Tokio švietimo projekto pavyzdžiu galime laikyti gamtos mokslų integruoto kurso atvejį: kai tik būdavo reformuojamas, pertvarkomas, atnaujinamas ugdymo turinys, visada iškildavo integruoto gamtos mokslų kurso (5–8 kl.) problema. Dalykininkai (fizikai, chemikai, biologai, geografi) dalindamiesi, o iš esmės – draskydami atskirų dalykų temas, neretai supriešinami tarpusavyje. Dažnai keliamas klausimas, kam apskritai šis kursas reikalingas (nebent tik dėl papildomų pamokų). Tiesa, kodėl šalia jo nėra integruotų humanitarinių, socialinių mokslų? Sakysite, kur čia švietimo geopolitika, vieta ir bevietišumas? Pradžioje galima užsiminti bent tiek, kad tai sena didaktinė problema, peraugusi į (geo)politinę.



Dr. Zigmas Kairaitis

Gaublio spąstai

Deja, šio teiginio ištakos glūdi praeitame amžiuje, o mums – dar ir sovietmetyje. Visa tuometinė geografija, istorija, iš dalies ir literatūra rėmėsi planetarinio masto (globalizacijos terminas dar nebuvo plačiai paplitęs) dėsniumais, visuotine istorija ir literatūra. Buvo „rūpinamasi“ visu pasauliu, tik ne savu kraštu, gyvenamąja vieta, aplinka.

Kokių gi geografijų ar istorijų „ieškoti“ Lietuvoje? Viskas paklūsta bendriems pasaulio dėsniams, įvairovei, be abejo, atmieštai ideologinėmis priemaišomis. Taigi, atkūrus Lietuvos nepriklausomybę ir stokojant kritinio mąstymo, jau turėjome „įdirbį“, kaip įsirašyti į naująją pasaulio tvarką. Tik niekas nemanė, kad taip toli nueisime. Paprašykite savo atžalų atnešti Lietuvos geografijos ar istorijos, net ir atitinkamą Europos geografijos ar istorijos vadovėlį (pagal dabar galiojančią ugdymo programą). Nepavyks! Žemės gaublys ir toliau išlieka labiausiai koncentruotu ir sukonstruotu pasaulio geopolitikos, geoeconomikos, geokultūros, net švietimo modeliu, o globalistika virto šiuolaikine geopolitika.

Jau šimtmetis A. Einšteino teorijoms, fizika toliau skverbiasi į kvantų ir nano pasaulį, o mes vis dar gyvename niutoniškoje, mechanistinėje geopolitikoje ir determinacijose. Net ekonomistai, taip pamėgę didžiųjų skaičių dėsni, šiandien pelno Nobelio premijas iš mažųjų imčių (skaičių) tyrimų ir net eksperimentų!

Kiekviena erdvė turi savo vietą, o vieta – erdvę. Kada kursime Lietuvos teoriją?

Švietimo politika kažkaip „prasilenkė“ su erdvės, vietos, teritorijos, aplinkos kategorijomis. Todėl ir terminas švietimo geopolitika – retas edukologijos mokslų diskurse. Skirtingai negu kultūroje ar humanistikoje. Kultūrininkai aktyviai gina viešąsias erdves, vietų tapatumą ir unikalumą. Galėtume tai įvardyti kaip mikrogeopolitika. Gal tam pasitarnavo Immanuelio Wallersteino „Geopolitika ir geokultūra“ ar Marco Augé „Bevietišumas“.

Švietimo geopolitiką mes suprantame kaip valstybės švietimo teritorinę (erdvinę) politiką, siekiant nustatyti vidaus ir išorės švietimo politikos galias, transformacijas ir jų teritorinę sklaidą bei diferenciaciją. Erdvės, teritorijos požiūriu kiekviena politika yra geopolitika, o geopolitika (idėjų, strategijų, praktikų politika) realizuojama konkrečioje geografinėje erdvėje, vietoje, aplinkoje.



Apskritai, kai kalbama apie šalies raidos scenarijus, švietimas dažnai lieka už skliaustų arba tenkinamasi „ir kt.“ po politikos, ekonomikos ir kultūros. Racionalus buvo variantas nepriklausomybės pradžioje turėta Kultūros ir švietimo ministerija. Dabar gi švietimas (edukologija) nustumtas į socialinių mokslų pakraštį, turinčių mažai ką bendra su ugdymu, kuris visais laikais buvo glaudžiai susijęs su kultūra, filosofine (iš)mintimi. Neatsitiktinai švietimas kartais įvardijamas kaip paslauga. Bene labiausiai įvietinta, įkultūrinta buvo pirmoji Lietuvos švietimo koncepcija, kurioje atsižvelgta į Lietuvos, Baltijos ir Europos šalių kultūrinį paveldą bei pasaulio humanistinę pedagoginę mintį. Valstybė nėra teritorija, o teritorija nėra tik objektas, geometrinis plotas. Teritorija yra procesas, sąvoka, praktika, veikimo būdas (teritorialumas). Netampama valstybe, kai yra neišspręstas teritorialumo, subjektyvumo ir erdvės materialumo klausimas. Šie dalykai glaudžiai susiję su valstybių tapatumo tema. Šiandien, ritantis posthumanizmo, biopolitikos, spekuliatyviojo realizmo su lygiąja ontologija ir deleuziško vitalumo bangoms, sunku kalbėti apie tapatumą. Tačiau valstybė (kaip ir žmogus) siekia savo individualumo, o tai yra persidengiančios sąvokos. Tiek tapatumas, tiek individualumas – tapsmo, apsisprendimo išdava. Valstybė turi apsisibrėžti, kas ji yra. Mes laužome ietis dėl Lietuvos įvaizdžio, o štai estai kuria... Estijos teoriją, pagal analogiją – Prancūzijos teorija, Vokietijos teorija, net Rusijos teorija. Estijos teorija konstruojama kaip vietinė (lokali) epistema – teritorinis epistemologinis asociacijų tinklas, nuostatos, skirtos suprasti pasaulį ir užtikrinti Estijos kultūrinių tradicijų tęstinumą. Estijos teorija pirmiausia gimsta iš vietos, o ne laiko dvasios. Būtent teritorinis principas laikomas išeities tašku. Taigi, ar kursime Lietuvos lokalinę geopolitinę, geokultūrinę ir tarpdisciplininę teoriją, kurioje turėtų rasti vietos ir švietimo idėjos?

Tai pagal Viktorijos Daujotytės tekstą „Vieta ir vieta“, skirtą aptarti Česlovo Milašo, kaip vietos kūrėjo ir mąstytojo, fenomeną. Autorė rašo, kad, jeigu neturi savo vietos, neturi ir laiko, o pasaulio suvokimo ir savivokos galimybės yra siauresnės. Tokios mintys kyla, žvelgiant ir į mūsų švietimo geopolitiką. Dauguma idėjų, projektų, praktikų yra atvežtiniai. Tai būtų dar pusė bėdos, tačiau jų diegimas atrodo taip, tarsi Lietuva su jos švietimo subjektais būtų vienalytė, tuščia erdvė, valdoma iš vieno centro.

Reikia turėti omeny, kad, be bendros nacionalinės švietimo (geo)politikos, yra vietos arba, anot Tomo Kačerausko ir Tautvydo Vėželio, – šiapusybės, regionų politika, lydima lokalumo reiškinių. Bevietiškumas, ignoravimas vietos specifikos (įskaitant ir visą Lietuvą) smelkiasi ne tik į mūsų kultūrinį kraštovaizdį, bet ir į dvasinį, mąstymo bei ugdymo pasaulį. Savo kūnu ir mintimis vis labiau tampame nomadais, turistais ir bastūnais.

Filosofas Arvydas Šliogeris bastūnuose įžvelgia daugiau teigiamybių negu turistuose. Mat, bastūnas „turi“ tėvynės, gimtinės, vietos ilgesį, vaizdinį. Pagaliau sūnus paklydėlis sugrįžta į tėvo namus. O turistai, ekskursantai – tai apskritai vietos ir erdvės svetimkūnis, kuris kaip narkomanas sotinasi vis naujomis vaizdų (ne vaizdinių!) ir įspūdžių dozėmis, vildamasis, kad kažkada jais pasinaudos. Panašiai ir klestintis švietime vadybinis (ne edukacinis) turizmas vis bando mus maitinti naujomis vizijū, projektū, praktikū versijomis, kaip panacėjomis nuo visų bėdų. Anot Dariaus Kuolio, taip vyksta šalies intelektualinis kolonializavimas.

Taigi integruotas ugdymas, arba Naujažmogio geoprojektas

Tik šiam projektui tiek metų, kiek gyvuoja šiuolaikinė (pamokinė) mokymo forma, t. y. jau daugiau kaip 200 metų. Profesionaliai integruotu mokymu susidomėta maždaug prieš šimtmetį. Na, o nūdienos Lietuva integruotą ugdymą diegia jau visą trisdešimtmetį. Taigi užaugo nauja (kartu ir

švietimo biurokratų) karta. Esminiai integruoto (multi-, inter-, intra-, trans-, disciplininiai) ugdymo modeliai buvo paskelbti jau prieš pusę amžiaus.

Būtų įdomu, kad mūsų švietimo strategai paminėtų bent vieną šiuolaikinį integruoto ugdymo autoritetą, teoretiką, dar geriau – iš tų šalių, kurių integruoto ugdymo modelius rengiamės diegti. Neabejoju, kad tai bus eiliniai švietimo biurokratai, vadybininkai, „ekspertai“. Beje, pastarieji geba per pusmetį savo nuomonę pakeisti į priešingą. Tiesa, mūsų strateginiuose švietimo sprendimuose daug merkantilizmo ir lobizmo (pvz., dėl privalomų brandos egzaminų). Bet čia jau kita tema. Labiausiai ydinga ir kenksminga tai, kad savo integruoto ugdymo vizijose „kuriame“ naują žmogų. Žinoma, prieš tai sukritikavę, koks jis dabar yra „netobulas“.

Kiekvienas dalykininkas, žvelgdamas į siūlomą integruoto ugdymo turinį, jo kūrėjams pasakytų: puiku, kad siekiate gerai išmokyti fizikos, chemijos, biologijos ar geografijos, bet jas supratote ne daugiau kaip dvejetukui (pagal anksčiau naudotą penkiabalę skalę). Dalykus vis įsivaizduojame kaip netvarkingai sumestų meistro įrankių dėžę – imk, griebk, ką ir kiek nori.



Žmogus pasaulio kryžkelėje. Asociatyvi iliustracija

Tačiau dalykas, tai pirmiausia – idėjos, vertybės, pasaulėvaizdis ir pasaulėžiūra. Vienas kūnas ir dvasia. Tik dėl to jie, kaip dalykai, ir atsirado mokyklos ugdymo plane. O didysis integruotojas – ne mūsų braižomos schemas, modeliai, importuotų idėjų (abstrakčių erdvių) apžavai, bet mūsų smegenys. Jeigu nepasimokėme iš ilgos integruoto ugdymo istorijos, gal į pagalbą ateitų neuromokslai?

☰ Mokslo Lietuva ☰

Mokslo Lietuva, 2021 nr.3,4.

<http://mokslolietuva.lt/2021/02/vieta-ir-bevietiskumas-liuovos-svietimo-geopolitikoje/>

<http://mokslolietuva.lt/2021/03/vieta-ir-bevietiskumas-liuovos-svietimo-geopolitikoje-2/>